

ORIGINAL RESEARCH PAPER

Impact of administrative-financial corruption control on financial development of life insurance market

H. Sepehrdoust*, S. Ebrahimnasab

Department of Economics, Faculty of Economics and Social Sciences, Bo Ali Sina University, Hamadan, Iran

ARTICLE INFO

Article History

Received: 13 October 2014
Revised: 16 November 2014
Accepted: 14 September 2015

Keywords

Corruption Control; Financial Development; Life Insurance Market; Developing Economies; Panel Data Approach.

ABSTRACT

Today, administrative-financial corruption has become a global problem and governments are aware that corruption causes many damages. This problem distorts the principle of the rule of law, threatens democratic organizations, and ultimately disrupts the development of various sectors of the economy, especially the financial sector of life insurance. The main purpose of this study is to investigate the effect of administrative-financial corruption control on the financial development of the life insurance market in a selection of developing countries, including Iran, during the years 1999-2011. For this purpose, first, the corruption control index was used to measure the level of corruption in the group of selected countries, and then the research model was estimated using the panel data method. The results of this study show that the variables of corruption control, banking sector development, risk aversion, and life expectancy have a positive and significant effect, and the inflation variable has a negative and significant effect on the financial development of the life insurance market.

***Corresponding Author:**

Email: hamidbasu1340@gmail.com
DOI: 10.22056/ijir.2016.01.05

اثر کنترل فساد اداری - مالی بر توسعه مالی بازار بیمه عمر

حمید سپهردوست*، سمانه ابراهیم نسب

گروه اقتصاد، دانشکده اقتصاد و علوم اجتماعی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران

چکیده:

امروزه فساد اداری- مالی به یک معضل جهانی تبدیل شده است و دولت‌ها آگاه‌اند که فساد، باعث آسیب‌های بسیاری می‌شود. این معضل، اصل حاکمیت قانون را مخدوش کرده، سازمان‌های دموکراتیک را مورد تهدید قرار می‌دهد و درنهایت، جریان توسعه بخش‌های مختلف اقتصاد به‌خصوص بخش مالی بیمه عمر را مختل می‌کند. هدف اصلی از انجام این مطالعه، بررسی تأثیر کنترل فساد اداری- مالی بر توسعه مالی بازار بیمه عمر در منتخبی از کشورهای درحال توسعه از جمله کشور ایران طی سال‌های ۱۹۹۹-۲۰۱۱ است. برای این منظور ابتدا از شاخص کنترل فساد برای اندازه‌گیری میزان فساد در گروه کشورهای منتخب استفاده شد و سپس با استفاده از روش داده‌های پانلی، مدل تحقیق برآورد شد. نتایج حاصل از این مطالعه نشان می‌دهد که متغیرهای کنترل فساد، توسعه بخش بانکی، ریسک‌گریزی، و امید به زندگی اثر مثبت و معنی‌دار و متغیر تورم اثر منفی و معنی‌دار بر توسعه مالی بازار بیمه عمر دارند.

اطلاعات مقاله

تاریخ دریافت: ۲۱ مهر ۱۳۹۳

تاریخ داوری: ۲۵ آبان ۱۳۹۳

تاریخ پذیرش: ۲۳ شهریور ۱۳۹۴

کلمات کلیدی

کنترل فساد

توسعه مالی

بازار بیمه عمر

اقتصاد درحال توسعه

رهیافت داده‌های پانلی

*نویسنده مسئول:

ایمیل: hamidbasu1340@gmail.com

DOI: 10.22056/ijir.2016.01.05

به منظور دستیابی به توسعه و پیشرفت، به‌کارگیری و بهره‌برداری از انواع سرمایه از جمله سرمایه‌های طبیعی، مالی، اقتصادی، انسانی، و اجتماعی الزامی است. اقتصاددانان در گذشته نه چندان دور، رشد و توسعه بخشهای مختلف اقتصادی یک کشور را مرهون منابع طبیعی می‌دانستند. طی نیم قرن اخیر و با ظهور نئوکلاسیکها، تشکیل سرمایه انسانی نیز مورد نظر قرار گرفت؛ اما کمتر به تعاملات اجتماعی و نقش نهادهای رسمی و غیررسمی در اقتصاد توجه شد. به طوری که با به وجود آمدن مکتب نهادگرایان جدید، به نقش نهادها در رشد و توسعه بخشهای مختلف اقتصادی توجه بیشتری شد (افضلی، ۱۳۹۱). در همین رابطه، مقوله فساد به‌عنوان یکی از اصلی‌ترین مباحث در مکتب نهادگرایان جدید مطرح است (صادقی و همکاران، ۱۳۸۸). به‌ویژه در کشورهای درحال توسعه، پدیده فساد، به‌عنوان یکی از مهم‌ترین عوامل بر سر راه پیشرفت بخشهای مختلف اقتصاد مطرح شده است (ملک محمدی و رفسنجانی نژاد، ۱۳۸۹).

در ارتباط با اقتصاد ایران، از آنجایی که یکی از اهداف سند چشم‌انداز بیست ساله در کشور، برنامه‌ریزی منسجم در راستای اهداف اقتصاد مقاومتی و کسب توانمندی لازم جهت مقابله با تهدیدهای مختلف است، بنابراین مبارزه با معضل فساد مالی اهمیت پیدا می‌کند. بدیهی است که عمده تصمیم‌گیریها در دوران تحریم، زمینه برنامه‌ریزی برای سوء استفاده از این تصمیمها توسط شبکه‌های فساد را فراهم کرده است و طیفی از اعمال خلاف قانون در حوزه اقتصادی از ارتشا و اختلاس گرفته تا قاچاق صورت می‌پذیرد. در صورت بروز این شرایط و عدم کنترل فساد، حوزه فعالیت‌های اقتصادی در مواجهه با فشار تحریمهای خارجی کمترین پایداری و مقاومت را داشته و به‌سرعت متلاشی می‌شود (نریمانی، ۱۳۹۱). از جمله توصیه‌های راهبردی برای حمایت از طرح فراگیر اقتصاد مقاومتی، مبارزه با فساد مالی است. زیرا در صورتی که بازار مالی از جمله بازار بیمه^۱ عمر^۱ که نوعی بازار سرمایه نیز محسوب می‌شود، متناسب با شرایط اقتصاد مقاومتی از فساد دور باشد، از سرمایه‌ناشی از حق‌بیمه عمر در کشور حمایت لازم خواهد شد و امکان سرمایه‌گذاری منابع مالی بیمه عمر در بخشهای تولیدی کشور فراهم می‌شود (ابوجعفری، ۱۳۹۱).

بیمه عمر، از جمله سرمایه‌گذارهای بلندمدت و یکی از انواع بیمه‌های اشخاص و قراردادی است که به موجب آن، بیمه‌گر در برابر دریافت حق‌بیمه^۲ متعهد می‌شود که در صورت فوت یا حیات بیمه‌شده در موعد تعیین شده در قرارداد، مبلغ بیمه را به بیمه‌گذار بپردازد (آستین و همکاران، ۱۳۹۰). در شرایطی که فساد مالی و اداری در بخشهای مختلف اقتصادی و حاکمیتی وجود داشته باشد، بسیاری از فعالیتهای اقتصادی با مشکل مواجه شده و در نتیجه بیمه عمر نیز که تابعی از رونق و رشد اقتصادی است، تحت‌الشعاع همین رکود یا کاهش فعالیتهای اقتصادی قرار می‌گیرد. از طرف دیگر، وجود فساد موجب افزایش ریسک و نااطمینانی در فضای اقتصادی یک کشور می‌شود و این امر انگیزه سرمایه‌گذاران در انجام فعالیتهای سرمایه‌گذاری بلندمدت را کم می‌کند (Erbas and Sayers, 2006).

گزارش بانک جهانی در مقایسه تطبیقی رابطه فساد با توسعه مالی بازار بیمه عمر در سال ۲۰۱۱ نشان می‌دهد که وجود درجه همبستگی بالا بین شاخص کنترل فساد و شاخصهای توسعه‌یافتگی بازار مالی بیمه عمر باعث شده تا کشورهای توسعه‌یافته برخلاف کشورهای درحال توسعه بتوانند با استفاده از نظام نظارتی مناسب، موجبات کنترل فساد و افزایش اطمینان به عملکرد بازار بیمه عمر و در نتیجه افزایش تقاضای بیمه عمر را فراهم آورند (World Bank, 2012).

هدف از پژوهش حاضر، بررسی این مسئله است که آیا در کشورهایی مثل کشور ایران که ضریب نفوذ بیمه عمر پایینی دارند، متغیر فساد می‌تواند از نظر آماری و اقتصادی اثر معنی‌داری بر بازار بیمه عمر داشته باشد؟ و اینکه اثرگذاری کنترل فساد بر بیمه عمر از طریق چه کانالهایی صورت می‌پذیرد؟

مبانی نظری پژوهش

مفهوم فساد

طبق تعریف بیان‌شده در فرهنگ وبستر، فساد، پاداش نامشروعی است که برای ورود فرد (کارگزار دولتی) به تخلف از وظیفه محوله پرداخت می‌شود (سرداری، ۱۳۸۰). گونار میردال^۳ عقیده دارد که فساد اداری به موارد گوناگون از انحراف یا اعمال قدرت شخصی و استفاده نامشروع از

1. Life Insurance

2. Insurance Premium

3. Gunnare Myrdall

مقام و موقعیت شغلی قابل اطلاق است (عباس‌زادگان، ۱۳۸۳). از دیدگاه تنوبالد^۱، فساد اداری، استفاده غیرقانونی از اختیارات اداری و دولتی برای نفع شخصی است (خلفخانی، ۱۳۸۹). مؤسسه گالوپ، فساد را اقدامات غیرقانونی که از طریق آنها شهروندان به مقامات دولتی رشوه می‌دهند تا مجوز بگیرند، قرارداد ببندند یا از مجازات بگریزند و به طور خلاصه، رشوه دادن برای فائق آمدن بر قانون یا قواعد بوروکراسی تعریف کرده است (عطایی، ۱۳۸۹). در نهایت، بانک جهانی و سازمان بین‌المللی، فساد را سوء استفاده از اختیارات دولتی (قدرت عمومی) برای کسب منافع شخصی (خصوصی) می‌دانند، این تعریف مورد توافق عمومی در جهان است (شفیع زاده، ۱۳۸۹). اهمیت این شاخص در آن است که نشان می‌دهد، قدرت عمومی تا چه حد مورد سوء استفاده و در خدمت منافع خصوصی قرار می‌گیرد (Kaufmann et al., 1999).

توسعه مالی بازار بیمه عمر

منظور از توسعه مالی بازار بیمه عمر، افزایش سهم حق بیمه عمر تولیدی از تولید ناخالص داخلی^۲ (GDP) است، هر قدر این سهم بیشتر شود بدین معنی است که تقاضای بیمه عمر و ضریب نفوذ بیمه عمر بیشتر شده است و رشد و توسعه بازار بیمه عمر و منابع مالی جهت انجام سرمایه‌گذاریهای مولد و بلندمدت نیز بیشتر می‌شود. در زمینه مبانی نظریه بیمه عمر، می‌توان به دیدگاه نظری یاری^۳ و لوییس^۴ اشاره کرد. یاری (۱۹۶۵) در مطالعه نظری خود، تقاضا و توسعه بیمه عمر را از دیدگاه تخصیص منابع بیمه‌گذار (سرپرست خانواده) و در چارچوب مدل "دور چرخش" بررسی کرد. وی در این مدل به حداکثرسازی مطلوبیت انتظاری بیمه‌گذار تأکید داشته و از نظریه مصرف‌کننده استفاده کرد. وی بیان کرد، سرپرست خانوار به دلیل عدم آگاهی از زمان مرگ خود، از طریق پس‌انداز دارایی و باقی گذاشتن ارث برای خانواده خود، احساس خرسندی کرده و تلاش می‌کند جهت محافظت از زندگی آنها، مرگ خویش را مدیریت کند. بنابراین، بیمه‌گذار جهت کاهش ناطمینانی خود نسبت به آینده و حداکثرسازی مطلوبیت انتظاری خود، بیمه عمر را تقاضا می‌کند و حق بیمه عمر پرداخت می‌کند. این حق بیمه عمر پرداختی منجر به افزایش منابع مالی بخش بیمه عمر و توسعه این بازار می‌شود. مدل استفاده شده یاری را می‌توان به صورت رابطه

$$Max Eu(c) = \int_0^T \{ \Omega(t)\alpha(t)g[c(t)] + \pi(t)\beta(t)\varphi[S(t)] \} dt \quad (1)$$

خلاصه کرد، به طوری که $S(t) = m(t) - c(t) + j(t)S(t)$ است و در آن $S(t)$ ، $\Omega(t)$ ، $\alpha(t)$ ، $g[c(t)]$ ، $\pi(t)$ ، $\beta(t)$ ، $\varphi[S(t)]$ و T به ترتیب نشان‌دهنده طول عمر، احتمال زنده ماندن، تابع تنزیل ذهنی، تابع مطلوبیت، احتمال مرگ، تابع ذهنی موزون ارث، تابع ارث و پس‌انداز است، و در قید محدودیت فرایند تجمع پس‌انداز، $j(t)$ ، $m(t)$ و $c(t)$ به ترتیب نشان‌دهنده نرخ رشد درآمد فرد، نرخ رشد مصرف و نرخ بهره است. همچنین لوییس با بسط مدل یاری، با فرض تفکیک‌پذیری تابع مطلوبیت هر یک از اعضای خانواده، جابه‌جایی در تابع مصرف-کننده را با در نظر گرفتن ترجیحات فرزندان و همسر به صورت درون‌زا به دست آورد.

اثر فساد مالی-اداری بر بازار بیمه عمر

در ارتباط با اثرگذاری فساد اداری-مالی بر بیمه عمر، سه نظریه شامل اقتصاد نهادگرایی جدید، نظریه هزینه معاملاتی و نظریه کارگزاری مطرح است. ویلیامسون^۵ براساس چارچوب اقتصاد نهادگرایی جدید، از طریق چهار سطح نهادی، عوامل مؤثر بر بیمه عمر را تبیین می‌کند: سطح اول شامل نهادهای غیررسمی مانند فرهنگ مبارزه با فساد و اعتقاد به نامطلوب بودن این امر است، سطح دوم شامل محیط‌های نهادی مناسب با نظام قضایی منصف و حاکم بودن قوانین با کیفیت برای مبارزه با فساد است، سطح سوم عبارت است از تدبیر شایسته امور و حکمرانی مناسب توسط مسئولین متعهد و انتخاب مدیران شایسته برای مبارزه با فساد است، و در سطح چهارم، تخصیص منابع اقتصادی مطرح است. با کنترل فساد و جلوگیری از انحراف منابع مالی بیمه عمر، می‌توان منابع مالی بیمه عمر را به فعالیتهای مولد و اشتغال‌زا تخصیص داد و به این ترتیب اشتغال و درآمد افزایش می‌یابد که منجر به افزایش تقاضای بیمه عمر می‌شود (Williamson, 2000).

۱. Theobald

۲. Gross Domestic Product

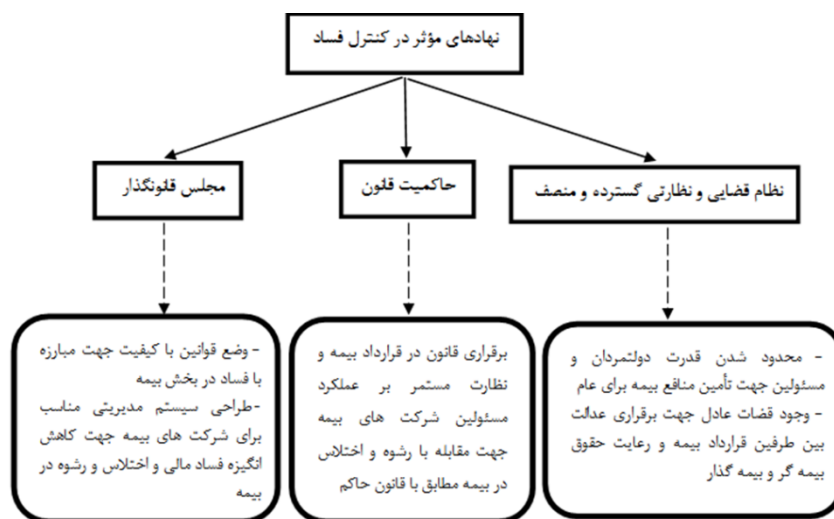
۳. Yaari

۴. Lewis

۵. Wiliamson

نظریه هزینه معاملاتی، یکی از نظریه‌های مالی است و در مورد بیمه، شامل آن سری از هزینه‌هایی است که طرفین قرارداد بیمه برای کسب اطلاعات یا به خاطر عدم اجرای مفاد قرارداد بیمه‌ای از سوی طرف مقابل و یا به منظور نظارت و اعمال قانون در قراردادها متحمل می‌شوند (رنانی، ۱۳۷۶).

براساس نظریه هزینه معاملاتی، دستگاه قضایی منصف، از جمله نهادهای نظارتی مؤثر در جهت کنترل فساد و کاهش هزینه معامله‌گری بیمه است. زیرا هر چه چارچوبهای نظارتی و بازرسی دستگاه قضایی گسترده‌تر و قوی‌تر باشد، قدرت دولتمردان و سیاستگذاران به صورت محدودتر در جهت تأمین منافع شخصی به کار گرفته می‌شود و لذا سرمایه‌گذاران بخش خصوصی نگرانی کمتری بابت تغییر قوانین و مقررات و زیرپا گذاشتن حقوق دارند. اگر سیستم قضایی در یک کشور، ناکارآمد باشد و یا در زمینه الزام به تجدیدنظر یا نقض قراردادهای بیمه عمر توسط شرکتهای بیمه ناتوان باشد، ارزش قراردادهای بیمه را نزد مصرف‌کنندگان کاهش می‌دهد (Mauro, 1995). بنابراین براساس نظریه هزینه معاملاتی، بهبود شرایط نهادی کنترل فساد، افزایش حاکمیت قانون، و بهبود کیفیت قوانین، از روشهای مناسب برای افزایش میزان جریان اطلاعات به سمت سرمایه‌گذاران بیمه‌ای، اطمینان بیمه‌گذاران به اجرای مفاد قرارداد بیمه‌ای، و کاهش هزینه‌های مبادلاتی و بیمه‌گری ناشی از عدم اطمینان به اجرای مفاد قرارداد است و کاهش هزینه‌های معاملاتی در نهایت باعث کاهش قیمت بیمه‌نامه، افزایش تقاضای بیمه عمر، و توسعه مالی این بخش از بیمه می‌شود (نمودار ۱).

منبع: یافته‌های پژوهش

نمودار ۱: کانال‌های اثرگذار کنترل فساد بر بیمه عمر

براساس نظریه کارگزاری، شرکت بیمه به‌عنوان کارگزار بیمه‌گذاران بیمه عمر و به نیابت از آنها، اقدام به سرمایه‌گذاری ذخایر ریاضی آنها می‌کند (Janda, 2006). موضوع مورد تحلیل در نظریه کارگزاری، قرارداد بیمه بین بیمه‌گر (کارگزار) و بیمه‌گذار (موکل) است. در این نظریه، نکته اصلی داشتن انگیزه‌های^۱ قدرتمندی است که از طریق تخصیص آنها، اهداف مورد نظر نظارت بر رفتار کارگزار و در نتیجه کاهش زبان اقتصادی ناشی از عدم رعایت مفاد پیش‌بینی شده قرارداد، محقق شود و بنابراین، زمینه بهره‌وری بالاتر فراهم می‌شود (افضلی، ۱۳۹۱). از آنجا که فساد، فرایند صرف منابع مالی بیمه عمر را از هدف مفروض خود منحرف می‌سازد، این منابع قادر نخواهند بود در بخشهای مولد سرمایه‌گذاری شوند (ایجی و آریان مهر، ۱۳۸۹). نظریه کارگزاری، سه هزینه را به‌عنوان هزینه‌های کارگزاری برمی‌شمرد: الف- هزینه‌های نظارت، ب- هزینه‌های تضمین و تعهد کارگزار، و ج- هزینه ناشی از عدم رعایت مفاد قرارداد. بنابراین کنترل فساد از طریق وجود نهادهای نظارتی مناسب جهت نظارت بر عملکرد کارگزار بیمه عمر از سه طریق باعث کاهش هزینه‌های بیمه‌گری و کاهش قیمت بیمه‌نامه و افزایش تقاضای بیمه عمر می‌شود.

۱. Incentives

مطالعات تجربی تحقیق

لورا و میهای^۱ (۲۰۱۳) اثر عوامل نهادی و اقتصادی را بر توسعه مالی بازار بیمه عمر برای ۳۱ کشور اروپایی و برای سالهای ۲۰۰۶-۲۰۱۰ بررسی کردند. نتایج این مطالعه حاکی از آن است که تورم اثر منفی و معنی دار بر توسعه بیمه عمر دارد اما شاخص نهادی کنترل فساد از نظر آماری اثر معنی دار بر توسعه بیمه عمر ندارد. نستروا^۲ (۲۰۰۸)، عوامل مؤثر بر توسعه مالی بازار بیمه عمر را در ۱۴ کشور اروپایی برای دوره ۱۹۹۶-۲۰۰۶ بررسی کرد و به این نتیجه رسید که تورم اثر منفی و معنی دار بر توسعه بیمه عمر دارد، اما متغیر نهادی کنترل فساد از نظر آماری اثر معنی دار بر توسعه بیمه عمر ندارد. بک و وب^۳ (۲۰۰۳) در مطالعه خود، اثر برخی متغیرهای اقتصادی، جمعیتی، و نهادی بر توسعه بیمه عمر را در ۶۸ کشور در حال توسعه برای سالهای ۱۹۶۱-۲۰۰۰ به صورت داده‌های پانلی^۴ بررسی کردند. یافته‌های آنها حاکی از آن است که متغیرهای ریسک‌گریزی و توسعه بخش بانکی اثر مثبت و معنی دار و متغیرهای امید به زندگی و تورم اثر منفی و معنی دار بر توسعه بیمه عمر دارند. وارد و زبرواگ^۵ (۲۰۰۲) در مطالعه خود در ۲۵ کشور OECD^۶ و ۲۲ کشور آسیایی برای دوره ۱۹۸۷-۱۹۹۸ به این نتیجه رسیدند که توسعه بخش بانکی، وجود حاکمیت قانون و سیستم نظارتی و دستگاه قضایی منصف، اثر مثبت و معنی دار و تورم اثر منفی و معنی دار بر توسعه بازار بیمه عمر در کشورهای منتخب دارند. عباسی و درخشیده (۱۳۹۱) عوامل مؤثر بر تقاضای بیمه عمر در ایران را در سالهای ۱۳۵۸-۱۳۸۸ بررسی کردند و به این نتیجه رسیدند که نرخ باسوادی و نرخ پس‌انداز، اثر مثبت و معنی دار و تورم اثر منفی و معنی دار بر توسعه بیمه عمر دارند.

عزیزی (۱۳۸۵) اثر متغیرهای اقتصادی و جمعیتی را بر توسعه بیمه عمر ایران در سالهای ۱۳۶۹-۱۳۸۳ بررسی کرد و به این نتیجه رسید که توسعه بانکی، نرخ بهره، تورم و امید به زندگی اثر مثبت و معنی دار و قیمت بیمه اثر منفی و معنی دار بر توسعه بازار بیمه عمر دارند. همچنین توفیقی (۱۳۸۸) عوامل مؤثر بر توسعه بازار بیمه عمر ایران را در سالهای ۱۳۶۰-۱۳۸۵ بررسی کرد و نتیجه گرفت تورم اثر منفی و نرخ باسوادی اثر مثبت و معنی دار بر توسعه بازار بیمه عمر دارند.

روش شناسی پژوهش

روش تحقیق

برای انتخاب کشورها، از طبقه‌بندی سازمان‌های بین‌المللی از جمله سازمان شفافیت بین‌الملل^۷، سازمان راهنمای بین‌المللی ریسک کشوری^۸ (ICRG) و بانک جهانی استفاده شده است. معیار انتخاب کشورهای مورد مطالعه در این پژوهش برخورداری از ویژگیهای الف- در حال توسعه بودن، ب- داشتن آمار منسجم در زمینه بیمه عمر، ج- همگن بودن از نظر چگونگی کارکرد بازار مالی به خصوص در زمینه بازار بیمه عمر، و د- داشتن کمترین ضریب نفوذ بیمه عمر در میان کشورهای مشابه در سطح جهانی است. ۱۱ کشور مورد مطالعه شامل ایران، کویت، پاکستان، بنگلادش، تونس، الجزایر، مراکش، مالزی، اندونزی، ونزوئلا و اکوادور هستند. آمار و اطلاعات مورد نیاز از سایت شاخص توسعه جهانی^۹ (WDI)، شاخصهای جهانی حکمرانی^{۱۰} و گزارشات سالانه نشریه بین‌المللی بیمه سیگما^{۱۱} به دست آمده است. مدل مورد استفاده در این مطالعه، از مدل پایه معرفی شده توسط وارد و زبرواگ (۲۰۰۰)، نستروا (۲۰۰۸)، و لورا و میهای (۲۰۱۳) که به صورت رابطه

۱. Laur and Mihai

۲. Nesterova

۳. Beck and web

۴. Panel Data

۵. Ward and Zurbruegg

۶. Organisation for Economic Co-operation and Development

۷. Transparency International Organization

۸. International Country Risk Guide

۹. World Development Indicators

۱۰. World Governance Indicators

۱۱. Sigma, Swiss Re.

$$LIP_{it} = \beta_0 + \beta_1 \sum CORR_{it} + \beta_2 \sum Economic_{it} + \beta_3 \sum Demographic_{it} + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

نشر به علمی پژوهشی شماره بیستم دوره ۵ شماره ۱، زمستان ۱۳۹۴، شماره پیاپی ۱۵، ص ۵۱-۶۲

است، گرفته شده است. در مدل فوق LIPit متغیر وابسته و به عنوان معیاری برای توسعه مالی بازار بیمه عمر، ضریب نفوذ بیمه عمر، در نظر گرفته شده است که از نسبت حق بیمه عمر تولیدی به GDP به دست می‌آید و بیانگر رشد و توسعه بازار بیمه عمر است. متغیر CORRit بیانگر شاخص کنترل فساد، نماد Economicit معرف متغیرهای اقتصادی از جمله متغیرهای نرخ بهره، هزینه تأمین اجتماعی، درآمد، تورم و توسعه مالی و Demographicit معرف متغیرهای جمعیتی شامل باسوادی و میزان تحصیلات، امید به زندگی، سن و جمعیت است. همچنین علامت \sum بیانگر این است که هر یک از متغیرهای نهادی، اقتصادی و اجتماعی خود مجموعه‌ای از متغیرهای زیرمجموعه مرتبط هستند.

در پژوهش حاضر، مدل متناسب با مطالعات نظری و تجربی موجود به صورت

$$LIP_{it} = \beta_0 + \beta_1 \sum CORR_{it} + \beta_2 \sum Control_{it} + \varepsilon_{it} \quad (3)$$

ارائه می‌شود که در آن CORRit، بیانگر شاخص کنترل فساد است که با توجه به مطالعات نظری و تجربی پیشین فرض بر این است که کنترل فساد بر بازار بیمه عمر اثر مثبت دارد. متغیر Controlit معرف انواع متغیرهای کنترل شامل متغیرهای اقتصادی تورم و توسعه مالی، و متغیرهای اجتماعی ریسک‌گریزی و امید به زندگی است.

معرفی متغیرهای مدل برآورد شده

متغیر INFit، نشان‌دهنده درصد تغییر در شاخص قیمت مصرف‌کننده و به عنوان معیاری برای نرخ تورم است، با فرض اینکه تورم، قدرت خرید مصرف‌کننده‌های بیمه عمر را کاهش داده و باعث کاهش تقاضای بیمه عمر می‌شود.

متغیر FDIit، نشان‌دهنده شاخص عمق مالی و معیاری برای توسعه بخش بانکی است که از نسبت نقدینگی (M2) به GDP به دست می‌آید. برای محاسبه و اندازه‌گیری توسعه مالی، همان‌گونه که اوت‌رویل (۱۹۹۶) پیشنهاد کرده است، می‌توان از دو متغیر استفاده کرد: یکی از آن‌ها، نسبت شبه پول (M2-M1) به نقدینگی (M2) است؛ که شاخصی برای گستردگی مالی است (که M1 معرف حجم پول است) و دومین تقریب، استفاده از تعریف گسترده پولی یعنی نقدینگی (M2) است، که در مورد کشورهای در حال توسعه، معیار مناسبی است. در پژوهش حاضر، از تقریب دوم یعنی شاخص عمق مالی که نسبت نقدینگی (M2) به GDP است، به عنوان شاخص توسعه مالی با فرض بر اینکه توسعه بازار مالی باعث توسعه بازار بیمه عمر می‌شود، استفاده شد. با توجه به یافته‌های محققان بسیاری از جمله وارد و زبرواگ (۲۰۰۲) و بک و وب (۲۰۰۳)، سن و مادهسواران (۲۰۰۷)، لی و همکاران (۲۰۰۷) و چوی و کوک (۲۰۰۹) توسعه مالی به دو صورت مستقیم و غیرمستقیم بر بیمه عمر اثر دارد. شاخص عمق مالی به صورت مستقیم باعث توسعه بازار بیمه عمر می‌شود زیرا وجود ابزارها و بازارهای تسهیل‌کننده به‌ویژه در بخش پولی و مالی و همچنین وجود تسهیلات اعتباری کافی، توسعه سرمایه‌گذاری از جمله سرمایه‌گذاریهای بلندمدت مانند بیمه عمر را مقدور می‌سازد. شاخص عمق مالی به صورت غیرمستقیم از طریق افزایش درآمد بر بیمه عمر اثر مثبت دارد، زیرا توسعه مالی خوب یعنی نقدینگی بیشتر و این باعث افزایش سرمایه‌گذاری بلندمدت خواهد شد. بیمه عمر نیز که یک سرمایه‌گذاری بلندمدت است، از این قاعده مستثنی نیست.

متغیر RAit، نشان‌دهنده متغیر سرمایه انسانی و میزان ثبت‌نام‌شدگان در مقطع تحصیلات دانشگاهی است که از آن به عنوان معیاری برای ریسک‌گریزی استفاده شد. در این رابطه فرض بر این است که هر قدر تعداد ثبت‌نام‌شدگان در مقطع تحصیلات دانشگاهی بیشتر شود، سطح تحصیلات و آگاهی افراد جامعه افزایش یافته و هر چقدر سطح تحصیلات افراد جامعه بالاتر برود، آگاهی افراد درباره انواع ریسک و بیمه عمر به عنوان ابزار پوشش ریسک افزایش می‌یابد و فرهنگ بیمه فراگیر می‌شود.

متغیر LEit، نشان‌دهنده امید به زندگی در بدو تولد^۱ و میانگین تعداد سالهایی است که افراد یک جامعه از بدو تولد، امید به زنده ماندن دارند. هر چقدر اندازه این شاخص برای یک کشور، به عدد یک نزدیک‌تر باشد، آن کشور از دیدگاه توسعه انسانی پیشرفته‌تر است (گزارش توسعه انسانی^۲). فرض بر این است که با افزایش امید به زندگی، تقاضای بیمه عمر نیز افزایش می‌یابد؛ زیرا فرد امید دارد عمر طولانی‌تری

^۱. Life Expectancy at Birth

^۲. NDP, Human Development Reports: <http://hdr.undp.org/en/statistics/data/calculator>

داشته باشد و احساس نیاز بیشتری به بیمه عمر به عنوان یک عامل پس انداز دارد. بنابراین با توجه به مطالعات نظری و تجربی انجام شده در قبل، انتظار می‌رود که اثر متغیرهای کنترل فساد، شاخص توسعه بانکی، ریسک‌گریزی و امید به زندگی بر توسعه مالی بازار بیمه عمر مثبت و اثر متغیر نرخ تورم بر توسعه مالی بازار بیمه عمر منفی باشد. **اثر کنترل فساد اداری - مالی بر توسعه مالی بازار بیمه عمر**
برآورد مدل و تحلیل یافته‌ها

قبل از ورود به بحث برآورد و تحلیل الگو، لازم است در ابتدا مشخص شود که مدل به صورت پانلی مورد مطالعه قرار گیرد یا خیر؟ به عبارت دیگر آیا مقاطع همگن هستند یا خیر؟

برای این منظور از آزمون F لیمر استفاده شد. طبق نتایج به دست آمده در جدول ۱، مقدار F محاسباتی از F جدول با درجه آزادی ۱۰ و ۱۲۷، بزرگتر شده و فرضیه مبنی بر پانلی بودن داده‌های آماری مورد پذیرش قرار می‌گیرد. همچنین برای برآورد مدل به روش داده‌های پانلی دو روش ممکن شامل روش اثرات ثابت^۱ (اثرات مقاطع یعنی کشورها با متغیرهای توضیحی همبستگی دارند) و روش اثرات تصادفی^۲ (اثرات مقاطع با متغیرهای توضیحی همبستگی ندارند) وجود دارد.

برای تعیین نوع روش، از آزمون هاسمن استفاده می‌شود. نتایج در جدول ۱، روش اثرات ثابت را مورد تأیید قرار می‌دهد. برای بررسی وجود وابستگی مقاطع^۳، از ضریب همبستگی زوجی^۴ استفاده شد (Pesaran, 2004). نتایج این آزمون در ردیف سوم جدول ۱، نشان‌دهنده عدم وجود وابستگی در مقاطع است.

جدول ۱: نتایج آزمون F لیمر، هاسمن، وابستگی مقاطع به روش پسران (۲۰۰۴) و ناهمسانی واریانس

نوع آزمون	آماره آزمون	سطح معنی‌داری	نتیجه
F لیمر	$F = 205/33$	۰	برآورد به روش پانل
هاسمن	$\chi^2_{19/15}$	۰/۰۰۱	برآورد با اثرات ثابت
وابستگی مقطع	CD = ۰/۶۵	۰/۵۲	وابستگی مقاطع ندارد
ناهمسانی واریانس LR	$\chi^2_{n-1} = 357$	۰/۰۶۴	ناهمسانی واریانس وجود ندارد

منبع: یافته‌های تحقیق

لازم به ذکر است، از آنجایی که طول دوره مورد مطالعه در این پژوهش حداکثر ۱۳ سال (۱۹۹۹-۲۰۱۱) است و کمتر از حدی است که بتوان مانایی متغیرها را بررسی کرد، لذا مانایی و نامایی متغیرها نمی‌تواند بر ضرایب و آماره‌های آزمون تأثیرگذار باشد و بنابراین آزمونهای ریشه واحد و هم‌انباشتگی در داده‌های پانلی موضوعیت نمی‌یابد. در ادامه با توجه به نتایج ماتریس ضرایب همبستگی در جدول ۲، می‌توان بیان کرد که متغیرها دارای ضرایب همبستگی کوچکی هستند که به معنی پایین بودن احتمال وجود مشکلاتی همچون همخطی است. همچنین همبستگی بین ضریب نفوذ بیمه عمر با متغیرهای کنترل فساد، توسعه مالی، ریسک‌گریزی و امید به زندگی مثبت است و همبستگی بیمه عمر با تورم منفی است.

جدول ۲: ماتریس ضرایب همبستگی

	IP	CC	INF	FD	LE	RA
IP	۱					
CC	۰/۳۳	۱				
INF	-۰/۲۳	-۰/۴۱	۱			

۱. Fixed Effects

۲. Random Effects

۳. Cross Section Dependence

۴. Pair-Wise Correlation Coefficient

FD	۰/۵۸	۰/۵۸	-۰/۴۵	۱		
LE	۰/۱۴	۰/۴۳	۰/۱۱	۰/۱۲	۱	
RA	۰/۰۴	۰/۰۱۳	۰/۲۲	-۰/۰۶	۰/۶	۱

حمید سپهر دوست و بهمانه ابراهیم نسب
منبع: یافته‌های تحقیق

با استفاده از نرم‌افزار اقتصادسنجی، مدل به صورت رابطه

$$\text{Log}(IP_{it}) = \beta_0 + \beta_1 CC_{it} + \beta_2 INF_{it} + \beta_3 FD_{it} + \beta_4 \log(RA_{it}) + \beta_5 \log(LE_{it}) + \varepsilon_i \quad (4)$$

برآورد شده است، که در آن $\text{Log}(IP_{it})$ لگاریتم ضریب نفوذ بیمه عمر، CC_{it} کنترل فساد، INF_{it} تورم، FD_{it} توسعه مالی، $\text{Log}(RA_{it})$ لگاریتم متغیر ریسک‌گریزی و $\text{Log}(LE_{it})$ لگاریتم متغیر امید به زندگی است.

جدول ۳: نتایج برآورد ضرایب مدل به روش داده‌های پانلی

متغیر	نماد متغیر	ضریب	آماره t	سطح معنی‌داری	R2	R2 تعدیل شده	آماره F [سطح معنی‌داری]	توضیحات
عرض از مبدأ	β_0	-۳۳/۷۴	-۵/۶	۰/۰۰۰				
کنترل فساد	CC	۰/۲۹۸	۳/۰۵	۰/۰۰۲۸				
تورم	INF	-۰/۰۰۳	-۲/۰۴	۰/۰۴۳	۰/۹۷۴	۰/۹۷۱	۳۰۸/۵۶	
توسعه بخش بانکی	FD	۰/۰۰۶	۶/۰۹	۰/۰۰۰			[۰]	
ریسک‌گریزی	$\log(RA)$	۰/۳۸	۴/۴	۰/۰۰۰				
امید به زندگی	$\text{Log}(LE)$	۷/۱	۴/۹	۰/۰۰۰				

منبع: یافته‌های تحقیق

معیارهای اساسی به دست آمده از جدول ۳، از جمله ضریب تعیین، دلالت بر مناسب بودن مدل برازش داده شده، دارند. براساس جدول ۳، شاخص کنترل فساد اثر مثبت و معنی‌دار بر توسعه بیمه عمر دارد. این نتیجه‌گیری با نتایج مطالعات نستروا (۲۰۰۸) و لورا و میهای (۲۰۱۳) مطابقت دارد. فساد اداری-مالی، فرایند صرف منابع مالی بخش بیمه عمر را بدون توجه به بازدهی آنها، از هدف مفروض خود منحرف می‌سازد، در حالی که این منابع باید به شیوه‌های درست و در جایگاه اصلی خود مورد بهره‌برداری قرار گیرند تا موجب رشد و پویایی بخش بیمه عمر شوند. در صورت وجود فساد در بخش بیمه، امکان رانت‌جویی، رشوه‌خواری، اختلاس و پول‌شویی در این بخش فراهم می‌شود و بیمه‌گذاران ممکن است به جای استفاده از قانون، سعی کنند از رهگذر پرداخت رشوه و تبانی، اقدام به کسب رانت قانونی در زمینه پرداخت حق بیمه و یا سرمایه‌گذاری در این زمینه کنند. نهادهای نظارتی نیز ممکن است مانع بهره‌وری از سرمایه‌گذاری شرکت‌های بیمه عمر، کاهش سودآوری افزایش قیمت بیمه و کاهش تقاضای خدمات بیمه‌ای شود.

همچنین مشاهده می‌شود که تورم اثر منفی و معنی‌دار بر توسعه بازار بیمه عمر دارد. این نتیجه با یافته‌های مطالعات وارد و زبرواگ (۲۰۰۲)، نستروا (۲۰۰۸) و عباسی و درخشیده (۱۳۹۱) مطابقت دارد. یکی از شرط‌های مهم برای سرمایه‌گذاری‌های بلندمدت، حفظ ارزش پول و سرمایه در پایان مدت قرارداد از نظر سرمایه‌گذار است. از آنجا که خرید بیمه عمر، نوعی سرمایه‌گذاری بلندمدت محسوب می‌شود که ممکن است تا پایان دوره زندگی فرد نیز طول بکشد، بدون شک تأثیر منفی تورم بر ارزش سرمایه بیش از پیش خواهد بود. همچنین تورم قدرت خرید سرمایه بیمه عمر را به شدت کاهش می‌دهد و باعث دلزدگی مصرف‌کننده‌ها برای برنامه‌ریزی آینده با خدمات بیمه‌ای می‌شود. لذا قابل انتظار است که تورم تأثیر منفی بر تقاضا و توسعه بیمه عمر داشته باشد.

نتایج خلاصه شده در جدول ۳، نشان‌دهنده اثر مثبت و معنی‌دار شاخص توسعه بانکی بر توسعه بازار بیمه عمر است. این نتیجه‌گیری با نتایج مطالعات وارد و زبرواگ (۲۰۰۲)، بک و وب (۲۰۰۳) و عزیزی (۱۳۸۵) مطابقت دارد. عدم توسعه بخش بانکی، نبود ابزارها و بازارهای تسهیل‌کننده به‌ویژه در بخش پولی و مالی و همچنین فقدان تسهیلات اعتباری کافی، توسعه سرمایه‌گذاری از جمله سرمایه‌گذاری‌های بلندمدت

مانند بیمه عمر را با دشواری روبه‌رو می‌کند. بنابراین، برای افزایش تقاضای بیمه عمر، وجود شبکه بانکی گسترده و انواع مؤسسات مالی و بیمه بازنشستگی ضرورت دارند.

از طرف دیگر، نتایج نشان داد که متغیر ریسک‌گریزی اثر مثبت و معنی‌دار بر تقاضا و توسعه بازار بیمه عمر دارد. این نتیجه با یافته‌های مطالعات وارد و زربرواگ (۲۰۰۲) مطابقت دارد. هر چقدر سطح تحصیلات افراد جامعه بالاتر برود، آگاهی افراد درباره بیمه و انواع آن افزایش یافته و سبب می‌شود که با انواع بیشتری از ریسک آشنا شوند و درآمد خود را بهینه‌تر و با دقت بیشتری خرج کنند و می‌کوشند بر پس‌انداز خود بیافزایند. در نتیجه، در مورد بیمه عمر به‌عنوان ابزار پوشش ریسک آگاهی می‌یابند و فرهنگ بیمه فراگیر می‌شود. همچنین ملاحظه می‌شود، متغیر امید به زندگی اثر مثبت و معنی‌دار بر تقاضا و توسعه بازار بیمه عمر دارد. این نتیجه با یافته‌های مطالعات عزیزی (۱۳۸۵) مطابقت دارد. در صورتی که امید به زندگی افزایش یابد، امید است که افراد عمر طولانی‌تری داشته باشند و احتیاج افراد به پس‌اندازهای بلندمدت از جمله پس‌انداز در بیمه عمر افزایش می‌یابد.

نتایج و بحث

جمع‌بندی و پیشنهادها

تلقی عمومی کشورها از مفهوم فساد اداری، سوء استفاده از امکانات دولتی به نفع اهداف شخصی است و مقوله فساد به‌عنوان یکی از اصلی‌ترین مباحث در زمینه حکمرانی دولت مطرح است و بیش از همه در میان کشورهای در حال توسعه از جمله ایران رواج داشته و مانعی عمده بر سر راه توسعه بیمه عمر در این کشورها محسوب می‌شود. به همین دلیل، فساد اداری-مالی به علت تأثیرات منفی زیادی که بر کارایی و اثربخشی عملکرد بخشهای مختلف اقتصادی به‌خصوص بخش مالی بیمه عمر کشورها دارد، همواره مورد توجه دولتها و نهادهای بین‌المللی مانند برنامه عمران ملل متحد، سازمان همکاری و توسعه اقتصادی و برنامه شفافیت و پاسخگویی قرار دارد.

در ایران، اتحاد راه‌حلهای جامع برای مبارزه با فساد از اهمیت بسیاری برخوردار است. زیرا، با توجه به اهداف سند چشم‌انداز بیست ساله و قرارگیری در راستای اقتصاد مقاومتی، در صورت کنترل فساد مالی در بخش بیمه عمر، از انحراف منابع مالی این بخش جلوگیری شده و سرمایه‌های ناشی از حق‌بیمه تولیدی در زمینه‌های مولد سرمایه‌گذاری خواهد شد و از این طریق می‌توان به افزایش بهره‌وری بازار بیمه و کاهش هزینه‌های عملیاتی بیمه‌گری و حمایت از سرمایه‌های کشور و اشتغال‌زایی و تحقق اهداف اقتصاد مقاومتی کمک کرد. بدیهی است، محیط‌های سازمانی که زمینه فساد در آنها به صورت بالقوه وجود دارد، از جمله در سیستم قضایی (که مجری برقراری عدالت بین بیمه‌گذار و بیمه‌گر است) و سازمانهای نظارتی و بیمه‌ای، چنانچه دارای سیستمهای مناسب مسئولیت‌پذیری، پاسخگویی، نظارت و کنترل نباشند، می‌توانند به آسانی به سوی فساد میل کنند. البته مبارزه با فساد هنگامی می‌تواند موفق باشد که به صورت برنامه‌ریزی شده انجام گیرد و از حمایت مردم و سطوح بالای حاکمیتی و نظارتی نیز برخوردار باشد.

نتایج حاصل از این مطالعه که هدف اصلی آن بررسی تأثیر فساد اداری-مالی بر توسعه مالی بازار بیمه عمر در ایران و منتخبی از گروه کشورهای در حال توسعه طی سالهای ۱۹۹۹-۲۰۱۱ بود، دلالت بر این دارد که متغیر کنترل فساد از نظر آماری و اقتصادی اثر مثبت و معنی‌داری بر توسعه بازار بیمه عمر دارد. همچنین متغیرهای توسعه بخش بانکی، ریسک‌گریزی و امید به زندگی اثر مثبت و معنی‌دار بر بیمه عمر دارد و تورم اثر منفی و معنی‌دار بر توسعه بیمه عمر دارد که با مبانی نظری موضوع و مطالعات تجربی بک و وب (۲۰۰۳)، نستروا (۲۰۰۸) و لورا و میهای (۲۰۱۳) همسو است. با توجه به یافته‌های حاصل از این مطالعه، توصیه‌های سیاستی به مسئولین و سیاستگذاران اقتصادی، جهت مقابله با فساد در بخش بیمه ارائه می‌شود:

اصلاح نظام اداری و ساختار آن، ایجاد و تقویت نهادهای مستقل و دائمی برای مبارزه با فساد اداری و ارتقای پویایی و هماهنگی دستگاه‌های نظارتی برای حذف فساد اداری، آموزش مدیران دولتی در زمینه آشنایی با فساد اداری، شفاف‌سازی و اطلاع‌رسانی امور، توسعه نهادهای مدنی و سازمانهای مردم‌نهاد، برخورد قاطع و بدون تبعیض با مرتکبان مصادیق فساد مالی.

می‌توانند به وسیله حذف مقررات زاید و بوروکراسی اداری و روزآمد کردن قوانین با توجه به شرایط اقتصادی-اجتماعی، فساد اداری را کاهش دهند و شرایط لازم را جهت برقراری اطمینان و شفافیت رابطه قراردادی میان طرفین قرارداد بیمه‌ای (بیمه‌گذار و بیمه‌گر) فراهم کنند. تأکید بر نهاد حاکمیت قانون و تأمین قضایی در برخورد با عاملان فساد، همچنین رعایت احترام و ضمانت اجرای قراردادها به منظور حمایت از حقوق بیمه‌گذار و بیمه‌گر.

منابع و مآخذ

- آستین، ع. و همکاران، (۱۳۹۰). مجموعه واژگان بیمه‌ای. تهران: انتشارات پژوهشکده بیمه (وابسته به بیمه مرکزی ج.ا.ا). چاپ دوم.
- ابوجعفری، ر.، (۱۳۹۱). تکمیل نهادهای مالی کشور: راهبرد پشتیبانی از اقتصاد مقاومتی. مجموعه مقالات اولین همایش ملی اقتصاد مقاومتی، ۲۸ اردیبهشت، تهران: دانشگاه علم و صنعت، ص ۱۴۰.
- افضلی، ع.، (۱۳۹۱). فساد اداری و تأثیر آن بر توسعه: علل، پیامدها و راهکارهای برون‌رفت. مجله حقوق بین‌الملل، نشریه مرکز امور حقوقی بین‌المللی سیاست جمهوری، (۴۵)، ۲۸، صص ۲۶۴-۲۳۵.
- ایچی، م. آریان مهر، ن.، (۱۳۸۹). فساد اقتصادی؛ علل و نتایج بروز آن در اقتصاد ایران. مجموعه مقالات همایش ارتقای سلامت اداری، انتشارات زمان نوپا، ص ۱۰۰.
- توفیقی، ت.، (۱۳۸۸). بررسی تأثیر تورم بر تقاضای بیمه عمر در ایران طی سالهای ۱۳۸۵-۱۳۶۰. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه آزاد اسلامی. واحد فیروزکوه.
- خلفخانی، م.، (۱۳۸۹). رویکرد اجتماعی در تدوین شاخصهای اندازه‌گیری فساد اداری. فصلنامه علمی تخصصی دانش ارزیابی (سازمان بازرسی کل کشور)، (۲(۳)، ص ۸۵.
- رنانی، م.، (۱۳۷۶). بازار یا نابازار؟ بررسی موانع نهادی کارایی نظام اقتصادی بازار در اقتصاد ایران. سازمان برنامه و بودجه. مرکز مدارک اقتصادی- اجتماعی. چاپ سوم.
- سرداری، ا.، (۱۳۸۰). رویکردی بر ساختارهای اداری کشورهای در حال توسعه. مجموعه مقالات دومین همایش علمی- پژوهشی نظارت و بازرسی در کشور، انتشارات دانشکده مدیریت دانشگاه تهران.
- شفیع‌زاده، ح. (۱۳۸۹). ارتقای فرهنگ و آموزش عمومی برای مقابله با فساد. فصلنامه علمی - تخصصی دانش ارزیابی (سازمان بازرسی کل کشور)، (۲(۳)، ص ۱۴۳.
- صادقی، ح.، عساری، ع. شقاقی شهری، و.، (۱۳۸۸). اندازه‌گیری فساد مالی در ایران با استفاده از منطق فازی (رویکرد اقتصادی). پژوهشنامه اقتصادی، صص ۱۷۴-۱۳۹.
- عباسی، ا. درخشیده، س.، (۱۳۹۱). عوامل مؤثر بر تقاضای بیمه عمر در ایران. پژوهشنامه بیمه، (۴(۲۷)، صص ۲۴-۱.
- عباس‌زادگان، س.م.، (۱۳۸۳). فساد اداری. تهران: دفتر پژوهشهای فرهنگی.
- عطایی، ا.، (۱۳۸۹). شاخصهای ادراک فساد و راهکارهای اجرای آن. مجموعه مقالات همایش ارتقای سلامت اداری، تهران: انتشارات زمان نو، ص ۱۸۶.
- عزیزی، ف.، (۱۳۸۵). رابطه میان متغیرهای کلان اقتصادی و تقاضا برای بیمه عمر در ایران (۱۳۸۳-۱۳۶۹). فصلنامه مدرس علوم انسانی، (۴(۱۰)، صص ۱۴۹-۱۳۵.
- ملک محمدی، ح. رفسنجانی‌نژاد، س.، (۱۳۸۹). نقش توسعه سرمایه اجتماعی در کاهش فساد. فصلنامه علمی- تخصصی دانش ارزیابی (سازمان بازرسی کل کشور)، (۲(۳)، ص ۴۳.
- محمدزاده، پ.، ممی‌پور، س. فشاری، م.، (۱۳۹۲). کاربرد نرم‌افزار استتا در اقتصادسنجی. نور علم. دانشکده اقتصادی. جلد اول.
- نریمانی، م. عسگری، ح.، (۱۳۹۱). چارچوب مفهومی اقتصاد مقاومتی. مجموعه مقالات اولین همایش ملی اقتصاد مقاومتی، دانشگاه علم و صنعت، صص ۵۱-۶۱.

Beck, T.; web, I., (2003). Economic, demographic and institutional determinants of life insurance consumption across countries. The World Bank Economic Review, 17(1), pp.51-86.

- Chui, A.C.W.; Kwok, C.Y., (2009). Cultural practices and life insurance consumption: an international analysis using GLOBE scores. *Journal of Multinational Financial Management*, Vol. 19, pp. 273-290.
- Erbas, N.S.; Chera, L.S., (2006). Institutional quality, knightian uncertainty, and insurability: a cross-country analysis. *International Monetary Fund Working Paper*, pp. 1-13.
- Janda, K., (2006). Agency Theory approach to the contracting between lender and borrower. *Acta Oeconomica Pragensia*, 14(3), pp. 34-47. حمید سپهر دوست و سمانه ابراهیم نسبی
- Kaufmann, D.; Kraay, A.; Zoido-Lobatón, P., (1999). Aggregating governance indicators. *World Bank Policy. Research Working Paper*, No. 2195, Washington, D.C.
- Laura, S.; Mihai, C., (2013). The role of institutional factors over the national insurance demand: theoretical approach and econometric estimations. *Transylvanian Review of Administrative Sciences*, No. 39, pp.32-45.
- Li, D.; Moshrian, F.; Nguyen, P.; Wee, T., (2007). The demand for life insurance in OECD countries. *The Journal of Risk and Insurance*, 74(3), pp. 637-652.
- Mauro, P., (1995). Corruption and growth. *The quarterly journal of economics*, 110(3), pp.681-713.
- Nestersova, D., (2008). Determinants of the demand for life insurance: evidence from selected CIS and CEE countries. A Thesis Submitted In Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree Master of Arts in Economics, at the National University of Kyiv-Mohyla Academy of Ukraine.
- Pesaran, M.H., (2004). General diagnostic tests for cross section dependence in panels. *Cesifi Working Paper* 1229.
- Sen, S.; Madheswaran, S., (2007). Are life insurance demand determinants valid for selected Asian economies and India? *Working paper*, No. 36, pp. 22-25.
- Swiss Reinsurance company., (2012). *World insurance, various years (1999-2011)*. Sigma, Zurich: Swiss Reinsurance Company, Available on Swiss Re Website: www.Swissre.com/Sigma
- Ward, D.; Zurbrugg, R., (2002). Law, politics and life insurance consumption in Asia. *The Journal of Risk and Insurance*, 27(3), pp.395-412.
- World Bank., (2012). *World development indicators*. On CD-ROM, World Bank, Washington, DC. Available at: <http://www.worldbank.org>
- Worldwide governance indicators., (2012). *Governance Matters; Worldwide Governance Indicators*. Available at: www.Govindicators.org
- Williamson, O., (2000). The new institutional economics: taking stock, looking ahead. *Journal of Economic Literature*, 38(3), pp.595-613.
- Yaari, M., (1965). Uncertain life time, life insurance and the theory of the consumer. *Review of Economic Studies*, Vol. 32, pp.137-150.